

پارک شهری، فرصت مدنی یا تهدید جامعه؟

ملاحظات امنیت اجتماعی در طراحی پارک شهری

پارک شهری از یک سو بستر تعاملات اجتماعی و گذران اوقات فراغت است و از سوی دیگر متأثر از جمعیت زیاد، تراکم پوشش گیاهی، دید کم، محدودیت منابع روشنایی در شب و امکان اختفا، زمینه وقوع پنهانی جرم می‌شود. با توجه به سرانه کم فضای سبز در برخی مناطق شهر تهران، شاهد حضور جمعیت کثیری از مردم به پارک‌ها به ویژه در ایام تعطیل و ساعات شب هستیم که همین امر، کنترل و نظارت پارک را دشوار می‌سازد. با توجه به مقیاس، بستر قرارگیری، نحوه طراحی و چگونگی حضور گروه‌های اجتماعی در پارک، می‌توان راهکارهایی را در جهت افزایش بعد اجتماعی پارک و کاهش جرم و آسیب در آن ارائه داد که این نوشتار به آن می‌پردازد.



سپیده عابدی
کارشناس فضای سبز

abedi_sepide@yahoo.com

واژگان کلیدی: پارک شهری، فضای جمعی، امنیت اجتماعی، آسیب‌شناسی جرم، نظارت همگانی، الگوهای طراحی.

پارک به مثابه فضای جمعی

فضاهای فراغت به عنوان فضاهای تفریحی و مکان‌های گشت و گذار و دیدنی، یکی از حوزه‌های مهم مطالعات شهری به شمار می‌رود. در این میان پارک‌ها با القای شادابی و نشاط روحی و جسمی، به دلیل داشتن کالبد سبز و زنده و با تعبیه امکانات رفاهی از جمله فضاهای تفریحی، ورزشی، جمعی، و گاه با تأمین سکوت و آرامش؛ پرفرودارترین فضای فراغتی برای شهروندان محسوب می‌شود. در کشور ما که خانواده و روابط خانوادگی هنوز قوی است، البته شاید جوان‌ها جدا از خانواده اوقات فراغت‌شان را بگذرانند، ولی زن و شوهر و کودکان فراغت را با هم می‌گذرانند (فکوهی، ۱۳۸۳؛ تصویر ۱). فعالیت‌های فراغتی سرشار از ارزش و معنا است. البته معنا و کارکردی که مردم به فضای می‌دهند ثابت و جهان‌شمول نیست. در بسیاری از موارد مردم معانی و موارد استفاده فضای فراغت را به چالش می‌کشند. فضاهای فراغت نیز مورد اعمال محدودیت‌هایی قرار می‌گیرد و تحت تأثیر ملاحظات سیاسی و فرهنگی دگرگون می‌شود و حتی قوانینی برای آن نیز تدوین می‌شود؛ مثل دایر کردن رستوران یا اجرای نمایشنامه یا انجام ورزش در پارک‌ها و نظایر آن. در حال با وجود اعمال محدودیت و مکانیزم‌های تنظیم‌کننده در مورد فضا و زمان فراغت، مردم توسط اعمالشان همواره معناها و کارکرد زمان و مکان فراغت را بازسازی می‌کنند (روجک، ۱۳۸۵؛ تصویر ۲). متأسفانه با وجود اینکه پارک‌ها در نظام زندگی شهری به عنوان یک فرصت اجتماعی برای گذران اوقات فراغت شهروندان به حساب می‌آیند، اما گاهی نیز همین فرصت، بستری را برای آسیب‌های اجتماعی فراهم می‌سازد.

پارک، مستعد جرم‌خیزی

پارک به دلیل داشتن ویژگی‌های منحصر به فرد خود از سایر کاربری‌های شهری متمایز شده است. یکی از این ویژگی‌ها بسترسازی برای استفاده همه اقشار جامعه و عمومی بودن آن است که از یک سو جوالبگوی نیاز مردم به تحقق عدالت در بهره‌مندی از امکانات شهری است و از سوی دیگر، منشأ بسیاری از معضلات کلان شهرها محسوب می‌شود. بنابراین نمی‌توان فقط از یک بعد به آن نگریست؛ در پارک، ما شاهد گردآمدن جمعیت زیاد در فضای محدود با اهداف بسیار متفاوت از جمله تفریح و استراحت، ورزش و بازی، مطالعه، ملاقات، غذا خوردن، تماشای فیلم، شرکت در سامانه نشاط و یا مسابقات همگانی هستیم. در این میان عده‌ای نیز با اهدافی نظیر تکیه‌گری، دست‌فروشی، خرید و فروش مواد مخدر، دزدی، تخریب وسایل عمومی، فریب جوانان ناآگاه و... در میان خیل جمعیت پارک نفوذ کرده و در خفا و گاه آشکارا آسیب و امنیت پارک را خدشه‌دار می‌کنند.

فقدان روشنایی و نور کافی در پارک‌های شهری منجر به ایجاد فضای بی‌دفاع و آسیب‌پذیری بالای آن شده و انبوه فضای سبز و دید کم، بستری برای حضور متکدبان، دست‌فروشان، کارتن‌خواب‌ها، باندهای خرید و فروش مواد مخدر نیز فراهم می‌کند. تردد موتورسواران در داخل پارک نیز سلب



۱: پارک شهری محلی برای باهم بودن خانواده در طبیعت شهری است، مأخذ: www.farsnews.com

آسایش شهروندان، آلودگی صوتی، خطرآفرینی برای کودکان در حال بازی و حتی کودک‌ربایی و دزدی را به همراه دارد. گذشته از اینها پیامدهای منفی و تأسفات ناشی از ارتباط دختران و پسران ناآگاه با شیادان فاسد را نیز نباید از نظر دور داشت.

اگرچه پارک به عنوان یک فضای عمومی در ذات خود مبین آزادی حضور تمام اقشار سنی و اجتماعی است، ولی محدودیت‌های فرهنگی و مجموع این مسایل موضوع نظارت را ضروری می‌کند.

امنیت پارک، کنترل و نظارت اجتماعی

در بحث امنیت، عواملی چون مقیاس، بستر قرارگیری، نحوه طراحی و چگونگی حضور گروه‌های اجتماعی در پارک تأثیرگذار است:

- هرچه پارکی بزرگ‌تر و با امکانات رفاهی بیشتری باشد، از یک سو شهروندان بیشتری را به خود جذب می‌کند و از سوی دیگر کنترل آن را دشوار می‌سازد.

- محل استقرار پارک در سطح شهر نیز تقابل هر دو جنبه فوق را تشدید می‌کند؛ به‌طور مثال پارک‌هایی با مرکزیت شهری، نزدیکی به پایانه‌های مسافربری، محله‌های پرجمعیت و سرانه فضای سبز کم، بستر گذران اوقات فراغت توأم با آسیب‌های اجتماعی است.

تنها سبب افزایش تحرک و پویایی محیط می‌شود، بلکه نظارت غیررسمی به عرصه‌های عمومی را نیز فراهم می‌سازد" (تیبالدز، ۱۳۸۳: ۵۴).

● ملاحظات شناخت و طراحی جهت حفظ و افزایش امنیت در پارک
● محصور کردن پارک‌های بزرگ و تعیین حد و مرز مناطق تفرجگاهی در سطح شهر

● محدود کردن ورود و خروج از پارک تنها به چند درب اصلی پارک
● جلوگیری از ورود موتورسواران، متکدیان و دست‌فروشان توسط نگهبانان پارک

● شناخت دقیق وضع موجود پارک‌ها، اعم از پیاده‌روهای باریک، مناطق کم نور و کم‌تردد، فضاهای متراکم از پوشش گیاهی که امکان مخفی شدن داشته باشد.

● حضور مستمر نیروی انتظامی در بخش‌های مشکوک شناسایی شده پارک
● تأمین روشنایی کافی و مناسب به ویژه در مناطق جرم‌خیز پارک
● اجرای الگوهای ساده طراحی در پارک‌های بزرگ و اصلاح پیچیدگی‌های طراحی در پارک‌های قدیمی

● هرس و کوتاه‌نگه‌داشتن شمشادها و پرچین‌های حاشیه‌ای پارک
● هرس شاخه‌های انبوه و جلوگیری از تراکم بیش از حد درختچه‌های زیستی

● غلبه بر خلوت و انزوای فضاهای کم‌تردد با ایجاد کاربری خاص (مثل بوفه) برای حضور افراد بیشتر در آن محل

● نصب کیوسک تلفن SOS با خطوط ثابت شماره‌گیری ویژه ۱۱۰ - ۱۲۵ - ۱۱۵ و انتظامات در نقاط مختلف پارک

● آگاه‌سازی افراد برای اطلاع‌رسانی به انتظامات در صورت مشاهده موارد مشکوک، با نصب تابلوهای هشداردهنده

● احداث پایگاه‌های سلامت و مشاوره در پارک‌ها برای جوانان

جمع بندی

جرم و فساد ذره‌ذره به داخل پارک رخنه می‌کند و همچون ویروسی تمامی شاکله پارک و در نهایت جامعه را دربر می‌گیرد. ایمن‌سازی روحی و روانی پارک‌های شهری از جرم و بزهکاری انجام‌پذیر نیست، مگر با نظارت مردم و مشارکت سازمان پارک‌ها و فضای سبز، شهرداری، نیروی انتظامی و ...

● توجه به بافت فرهنگی منطقه و قشر استفاده‌کننده از پارک نیز در کنترل بهینه پارک‌ها حائز اهمیت است.

● در طراحی پارک‌ها نیز باید به این نکته توجه کرد که بسته یا بازبودن یک محیط و میزان پیچیدگی در الگوی طراحی محوطه می‌تواند در میزان احساس امنیت مؤثر باشد. برای مثال، پارک شهر، قدیمی‌ترین پارک تهران، پارکی است محصور، دارای مرز مشخص و قابل کنترل که ورودی‌های آن از ساعت ۱۲ هر شب بسته و پارک تخلیه می‌شود. در مقابل پارک بعثت واقع در منطقه ۱۶، بی‌حد و مرز، متصل به خیابان‌های اطراف و محل جرم و خلافکاری است! جالب‌تر اینکه در ساعتی از شب نیز نیمی از چراغ‌های پارک خاموش می‌شود و زمینه برای رد و بدل کردن مواد مخدر بیش از پیش فراهم می‌شود. البته احداث اتاق نگهبانی در ورودی پارک‌ها و دفاتر پلیس در پارک تا حدی امنیت این اماکن را حفظ کرده است؛ به‌عنوان مثال پارک شفق در گذشته پاتوقی برای خلافکاران محله یوسف‌آباد بود که با حضور نیروی انتظامی، اکنون به محیط سالم و شادی برای خانواده‌ها تبدیل شده است. اما باید توجه کرد که همین حضور خود سبب سلب آسایش خانواده‌ها نشود.

در طول روز و شب، نواحی چندعملکردی شهروندان را به خود جلب می‌کند و بدین وسیله نظارتی غیررسمی فراهم می‌شود (Jackobs, 1981: 18). اما فعالیت مجرمان در اماکن خلوت بیشتر جریان می‌یابد پس باید پناهگاه‌های احتمالی، شناسایی و بیشتر تحت نظارت قرار گیرند. سرمایه‌های شهری چون رفاه، آسایش شهری، اوقات فراغت و... از مواردی است که به صورت عمومی در اختیار تمام شهروندان قرار دارد و یک نوع کالای عمومی است که منافی را برای عموم شهروندان تولید می‌کند. پس خود مردم نیز می‌توانند با نظارت همگانی در بهره‌مندی بهتر از این منافع سهیم باشند (کلمن، ۱۳۷۷). گاهی استفاده مختلف از فضاهای موجود در پارک می‌تواند ایمنی و امنیت آن را بیشتر کند (تصویر ۳). «فرانسیس تیبالدز» معتقد است که "بهترین محیط شهری، آن است که در آن کاربری‌ها ادغام شده و طیف متنوعی از فعالیت‌ها و تخصص‌ها به وجود آید. ادغام کاربری‌ها، محیط‌های ایمن و پویا پدید می‌آورد و علت جذابیت و امنیت عمومی این است که می‌تواند افراد مختلف را در زمان‌های مختلف و برای اهداف گوناگون به سوی خود بخواند. این کار، نه

منابع

- تیبالدز، فرانسیس (۱۳۸۳) *شهرسازی شهروندگرا*، ترجمه: محمد احمدی نژاد، نشر خاک، تهران.
- روجک، کریس (۱۳۸۵) *مکانیزم‌های تنظیم‌کننده زمان و فضای فراغت*، ترجمه: محمد رضا جلایلی‌پور.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳) *انسان‌شناسی شهری*، نشر نی، تهران.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷) *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه: منوچهر صبوری، نشر نی، تهران.
- Jackobs, J (1981) *The Death and life of great American Cities*, New York, NK:vintage Book

۳: گاهی استفاده مختلف از فضاهای موجود در پارک می‌تواند ایمنی و امنیت آن را بیشتر کند، پارک ملت تهران، عکس: امیر عادلوند، ۱۳۸۹.



۲: پارک‌های شهری امروز در ایران بستر گذران اوقات فراغت و یک فضای جمعی است، پارک شهر تهران، عکس: علی عاشوری، ۱۳۸۶.

